

АГРЕСИЯТА И ГРУБИЯНСТВОТО В УЧИЛИЩЕ – КАК ДА СЕ СПРАВИМ С ТЯХ?

Тодорка Драгойчева Антонова-Ангелова

Трето основно училище „Димитър Благоев“, гр. Шумен

Илка Неделчева Карева, директор

Трето основно училище „Димитър Благоев“, гр. Шумен

Агресия е всяко умишлено психическо или физическо нараняване на другите с цел причиняване на вреда, физическа болка, душевно страдание, унижение и злепоставяне. Тя не е генетично предопределена, а се придобива и е типична форма на социално поведение. Човек става агресивен, когато общува с другите. Много деца не показват признаци на агресивност, когато са сами, но се променят коренно в обкръжението на семейството, роднините, групата, класа, сред приятелите.

Агресията е все по-честият модел на поведение сред учениците в училище, а и извън него. За съжаление, жертва на агресивно поведение може да бъде всеки. Как да разпознаем агресивността и да я предотвратим преди тя да се е проявила? Какво може да обуславя една агресивна постъпка?

В света, който ни заобикаля и в който, все по-динамично, но сякаш и все по-тревожно, живеем, се сблъскваме с най-различни прояви на агресия и насилие. Понякога проявите на арогантност, безпardonност и неуважение, водещи до грубо физическо или друг тип - вербално, психическо или сексуално насилие, се превръщат вече в съзнателен стил на поведение и начин за "справяне със стреса", за разрешаване на вътрешни психологически терзания или освобождаване на комплекси или в "ефективно средство" за разрешаване на междуличностни конфликти.

Да преминеш от словесното общуване към грубите и арогантни форми на агресивно поведение и насилие е вече сякаш една съвсем съзнателно и рационално възприета стратегия за постигане на целите и домогванията в живота. Стратегия, която от възрастните се предава като модел на поведение и преминава върху децата, които неукрепнали в своето духовно и нравствено съзнание, имитират механично или прилагат без задръжки този стил на поведение в отношенията си с връстниците. В особеностите на тези прояви на агресия изпъква на първо място, че при повечето случаи извършителите и авторите на деянията са в тийнейджърска възраст, които са мотивирани и движени в своите постъпки от особени антипатии към жертвите, примесени със завист, ревност, конкурентно съревнование или стремеж за самоутвърждаване и демонстриране на превъзходство, чрез опити за доминиране и унижение на по-слабите.

Прекъснати са връзките между семейството, училището и обществото или все още не са доизградени, за да функционират адекватно на новите обществени реалности и предизвикателства.

Постоянното демонстриране в социален план, че грубият е по-силен, че наглият успява, че в света и обществото цари грубата арогантна сила и може да успее в живота само този, който дръзко, решително и смело нарушава общоприетите норми и правила, се отразява трайно върху формирането на съзнанието им и въздейства върху тяхното възпитание. Така се формират трайни нагласи, които имат когнитивен, емоционален и волеви елемент - те са едновременно светогледни стереотипи, особена чувствителност и модел за подражание и поведение.

Пред очертаната картина от факти и симптоматични явления, които се свързват в ясно изразена тревожна и възходяща тенденция всички ние продължаваме да се питаме къде са корените на този изблик на насилие и агресия спрямо другия, проявявани от ученици и млади хора днес в нашето общество? Защо и как се стига до подобно драстично неуважение към човека и незачитане на елементарното му лично достойнство?

При някои, безспорно, агресията е и защитен механизъм обратната на пасивността и апатията форма за справяне със стреса и проблемите на възрастовото развитие, личностното израстване и социализацията.

Както във всеки социален институт и в общообразователното училище са характерни най-разнообразни конфликти.

Знае се - педагогическата сфера е съвкупност от дейности, насочена към формирането на подрастващата личност, свързани с преподаване на знания и усвояване на социален опит. Необходими са благоприятни социално-психологически условия, които да осигурят комфорт и равновесие за участниците в процеса учител, ученик, родител.

В ранните етапи на социализация на личността агресията може да възникне и случайно но при успех в достигането на целта с използването на агресивни способности може да се появи стремеж отново и отново да бъде използвана като изход от различни трудни ситуации. При наличието на личностна основа е възможно агресията, начин за достигане на целите, да бъде изместена и подменена от агресията - самоцел, която става самостоятелен мотив за поведение, обусловена по отношението към другите, особено при наличието на ниско ниво на самоконтрол. Според изследване на В. Н. Лозоцев от 1986 г. [1, 1986] конфликтите между подрастващите в отношенията им с техните съученици са обусловени от особеностите на възрастта - формирането на морално-етични критерии в сложни условия, при съзнателно търсене на оценка на връстниците и свързаните с това изисквания поведението. Но да бъдат напълно преодолените конфликти сред подрастващите ученици на практика е невъзможно. В зависимост от това доколко успешно се провежда в училищата социализация на личността на детето, на първо място усвояването на духовни и нравствени ценности се изменя интензивността на конфликтите. Важна роля в предотвратяването на конфликтите има дисциплината - умението да осигурим на подрастващия необходимата за неговото правилно развитие и формиране свобода в рамките на разумно подчиняване на общоприетите форми, възпитаващи знания и навици, както и осъзнати и приети норми на контрол и самоконтрол. Особено голямо влияние върху конфликтното поведение при учениците оказва личността на учителя.

Това въздействие може да се прояви в различни аспекти.

Първо: Стилът на взаимодействие на учителя с учениците служи като пример и се възпроизвежда в отношенията между връстниците. Стил на общуване и педагогическата тактика на сътрудничество обуславят и осигуряват в най-голяма степен безконфликтни взаимоотношения.

Второ: Учителят е длъжен да се намесва в конфликтните отношения между учениците и да ги регулира. От това не следва, разбира се, че е длъжен непременно да ги погасява. Понякога трябва само административна намеса, понякога - само подходящ съвет. Положително влияние оказва въвличането на страните в конфликта в общи действия, привличането им за участие в разрешаването на конфликта между други ученици, особено на лидерите на класа. Не рядко се наблюдават и конфликти, в които страни са субектите учител-ученици.

Процесът на обучение и възпитание е невъзможен без противоречия и конфликти. Конфронтацията с децата, условията на живот, за които в днешно време в никакъв случай не може да се каже, че са благоприятни, са обичайно явление. Според някои автори между учител и ученик могат да бъдат очертани следните конфликти:

- във връзка с успеваемостта и изпълнението на извънучебните задачи;
- по повод нарушения от страна на ученика на правилата на поведение в училище и извън него;

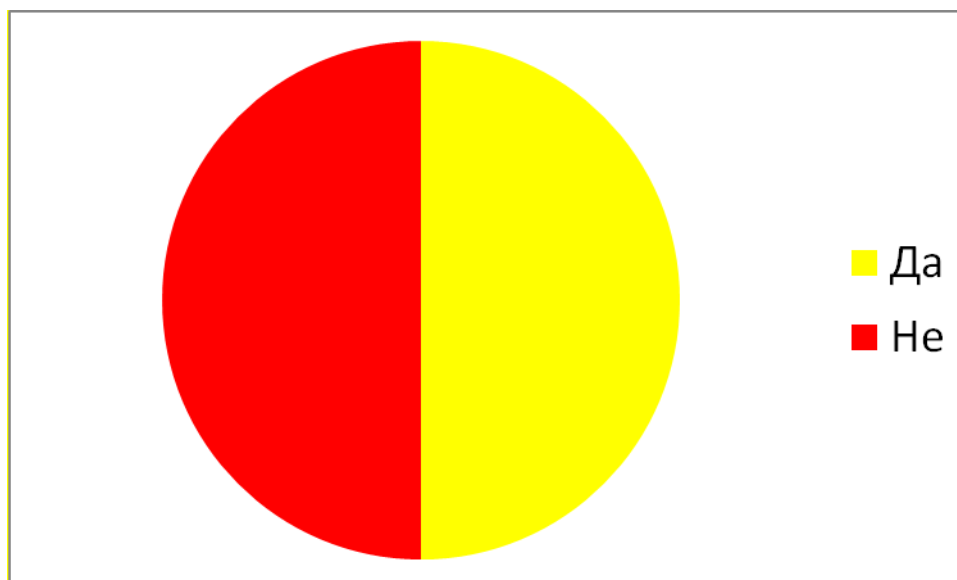
- на основата на емоционално-личностни отношения между учител- ученик. *Първите*, наречени още конфликти на дейността, възникват между учителя и ученика при отказ на последния да изпълни учебна задача или при нейното лошо и немарливо изпълнение. Това може да има своето обяснение и причини - умора, трудности с усвояването на материала, а понякога и неудачна забележка от страна на педагога вместо конкретна и навременна помощ. Подобни конфликти възникват често, когато учителите преподават предмета си формално, без да отделят специално внимание на тези, които по една или друга причина срещат затруднения с усвояването на материала. Напоследък учителите поставят твърде завишени изисквания към усвояване на преподавания предмет и като наказание за подценяването му или несправянето с изискванията поставят ниски оценки, прилагайки това наказание и по отношение на дисциплинарни нарушения, несвързани с общата успеваемост. *Вторите конфликти* - на постъпките, често възникват, когато учителят не може да анализира причините за постъпките на ученика, не си изяснява мотивите и от там прави необоснован извод. Тук трябва да се отбележи, че често една и съща постъпка може да крие различни причини и мотиви. *Третият конфликт* в отношенията възниква в резултат на неумелото разрешаване от страна на педагога на проблемни ситуации.

За последните 25–30 години по света има публикувани над 1000 сериозни изследвания върху тормоза. Оказва се, че това е повсеместен проблем. Какво ново научихме ние от анкетното проучване сред учениците от начална и основна училищна степен в Трето основно училище „Димитър Благоев“?

За целта съставихме отделни въпросници за двете степени, за да се вземат предвид възрастовите различия на учениците.

Четвъртокласниците имат много добре изградена ценностна система и на въпроса „Насилието към добро ли спада?“ отговарят единодушно, че това не е така. Наказания от родителите си въкъщи получават едва 15 процента от анкетираните. Само 12 на сто биха отговорили на провокацията и насилие от страна на техен съученик по същия начин, сочат резултатите от изследването.

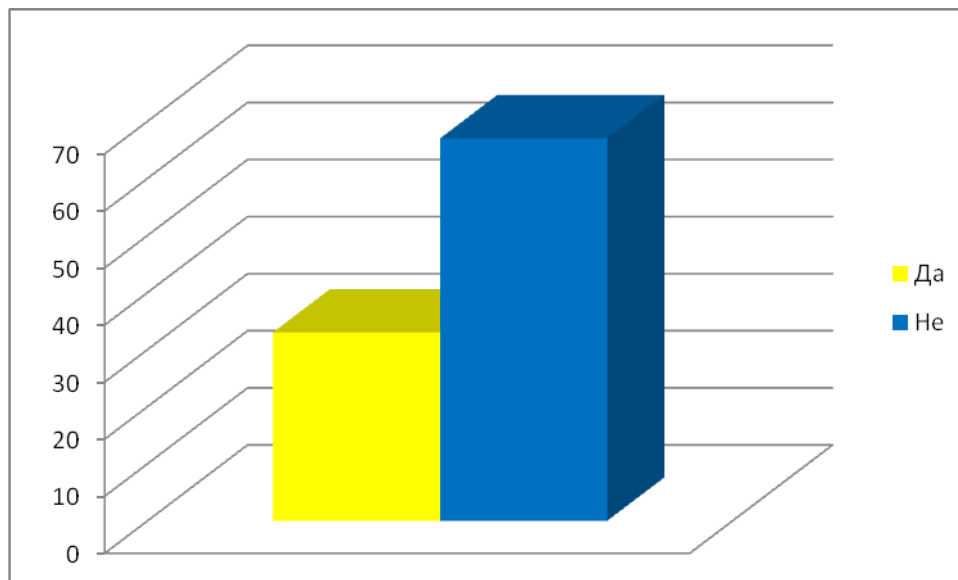
Интересни са отговорите на въпроса: „Мислиш ли, че родителите ти имат право да те бият?“. Положително тук са отговорили 50 процента от децата, които ни навежда на мисълта, че все още в много семейства боят е приет като метод на възпитание.

Фигура 1. Мислиш ли, че родителите ти имат право да те бият?

Още нещо негативно като тенденция буди нашето безпокойство. Една трета от анкетираните четвъртокласници обичат да гледат предавания с жестокости и убийства.

Също толкова са положителните отговори и на въпроса дали родителите позволяват да се гледат такива предавания и филми.

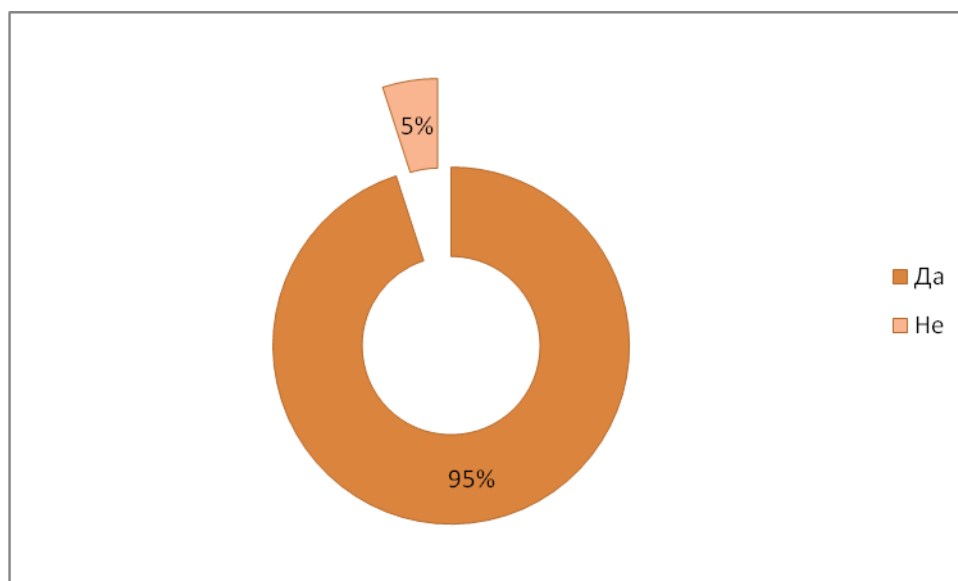

Фиг. 2. Обичаш ли да гледаш предавания и филми с жестокости и насилие?

25 процента от анкетираните ученици играят и компютърни игри, в които има насилие и убийства.

Тук явно трябва да се намеси и учителят, като обясни по-внимателно и обстойно на децата, че наблюдаването на прояви на жестокост провокират и извършването на такива. Подобни разговори биха могли да се проведат и с родителите, които разрешават гледането на подобни предавания.

В положителна насока отговарят 95 процента от учениците на въпроса дали се чувстват добре в училище. Това ни кара да мислим, че те срещат разбиране и спокойствие от страна на своите съученици и учители. А това ни радва, защото училището трябва да бъде една наистина спокойна и уютна среда, където децата да се развиват и обучават.

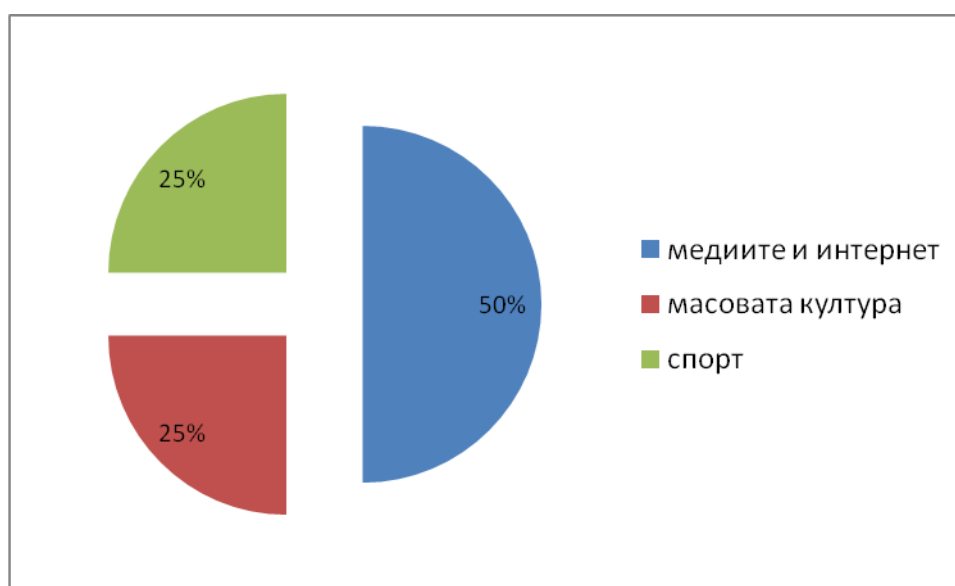

Фиг. 3. Чувстваш ли се добре в училище?

Само един от всички анкетирани ученици смята, че учителите се държат различно към отделните деца, т.е. не им помагат еднакво. Въпреки че процентът на негативизъм е много малък, той не е за пренебрегване. Явно все още има какво да направим в тази насока и да отделяме повече внимание на всеки от учениците.

Категорично 100 процента от анкетираните отговорят с „Да” на въпроса дали знаят към кого да се обърнат, ако имат проблем. Децата в начална степен имат огромно доверие в своите учители, както и в педагогическия съветник. Те не биха се притеснили да потърсят помощта им, ако това се наложи.

Анкетата в средна степен обхваща ученици от 5. и 7. клас. Те споделят, че най-често модели на агресивно поведение виждат чрез медиите и интернет – 50 %. Останалите откриват такива агресивни прояви чрез масовата култура и, забележете – в спорта.

Фиг. 4. Къде виждаш модели на агресивно поведение?

Тук се поражда един парадокс – системно призоваваме децата да спортуват, за да не са агресивни, а в спортните надпревари, и в частност в колективните игри като футбола, се забелязват прояви на насилие и нечестна игра. Необходимо е ние, възрастните, да преразгледаме поведението си, защото то е показателно за подрастващите.

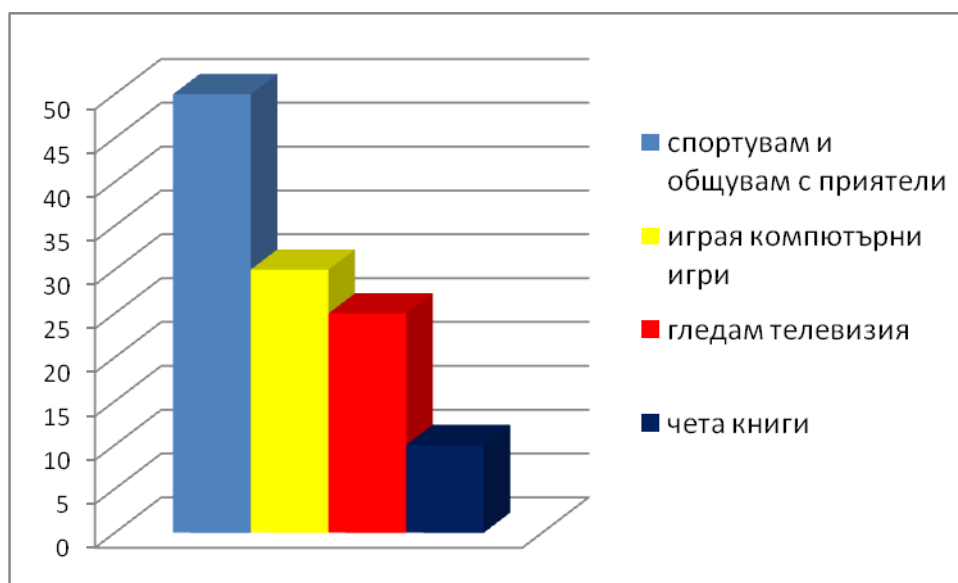
Две трети от учениците в средна степен отговарят положително на въпроса дали в класа им има неформални лидери, които чрез груби прояви налагат своето мнение. Това е тревожна цифра и тук е мястото на по-голямото сближаване на класния ръководител с децата, за да се предотвратят такива прояви.

75 процента от учениците намират учебните часове за интересни, но има една четвърт от анкетираните, които не приемат представянето на учебния материал за подходящо. Сред предложенията им за подобряване на този процес е внедряването на повече мултимедийни презентации, използване на интернет и по-честа работа с компютри. Не уточняват, обаче, дали компютрите да се използват само за работа или и за игри.

И в средна степен зададохме въпроса дали учениците знаят към кого да се обърнат, ако имат проблеми. И тук отговорите ни задоволяват в голяма степен, защото 90 процента от анкетираните са информирани кой може да им помогне при възникнал проблем.

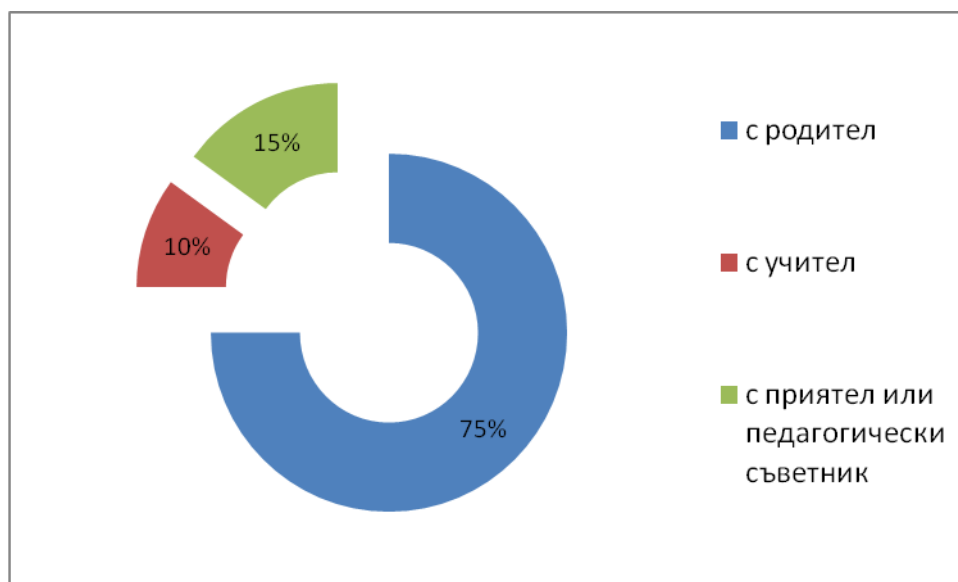
Интересни са отговорите на петокласниците и седмокласниците на въпроса с какво запълват свободното си време. Над 50 процента от тях предпочитат да спортуват и да общуват с приятели, 30 процента играят компютърни игри, 25 на сто гледат телевизия,

а само 10 процента четат книги. Отговорите надвишават 100 %, защото някои от учениците са отбелязали повече от едно любимо занимание.

Фиг. 5. Когато ти е скучно, с какво се занимаваш?

В анкетата ни следват два доста интересни и показателни въпроса, свързани с проявите на грубост и агресия, а именно – какво е отношението на учениците към техните учители и с кого разговарят при възникнали проблеми. Близко 80 процента от анкетираните ученици имат доверие в своите учители, само един от запитаните не им се доверява. При възникнал проблем учениците предпочитат да разговарят най-вече с родителите – 75 %, следват учителите – 10 %, останалите се доверяват на приятел или на педагогическия съветник.

Фиг. 6. Ако ти се случи нещо лошо, с кого ще разговаряш за проблема?

Тези отговори водят до извода, че е необходимо педагогическият съветник да повиши доверието в себе си, защото той е един от специалистите, които могат да помогнат най-точно на учениците при възникнал проблем.

Последният от въпросите изискваше учениците да споделят какви прояви на агресия и грубо поведение са забелязвали сред съучениците си. Често се забелязват караници, които бързо прерастват в размяна на удари, най-вече от страна на момчетата.

По-сериозни инциденти не са отбелязани в анкетните листи. 50 процента от запитаните отговарят, че не са били свидетели на агресивни и грубиянски прояви.

В Трето основно училище „Димитър Благоев” са сформирани разнообразни извънкласни дейности и свободноизбираема подготовка. Те се предлагат на вниманието на всички ученици. От направените проверки кои и какви деца се записват се установи, че е крайно малък процентът на учениците с агресивно поведение, желаещи да се включат в такива дейности. Отново се забелязва проява на отдалеченост, недоверие, незаинтересованост дори и към формите, в които изцяло се използва компютърна техника. Този тип ученици не желаят приобщаване, тяхното желание е да се противопоставят на всичко и всички.

От направеното допитване следват няколко извода:

1. Моделирането на агресията е неизбежна и печеливша норма на социално поведение чрез медиите, интернета, масовата култура, спорта и др. дейности.

2. Нарушеното и непълноценно общуване, особено в непълните семейства, където е трайно отсъствието на единия или и на двамата родители, води до скрита агресия у децата.

3. Разминават се моделите на поведение в семейството, от една страна, и в детската градина, училището и приятелското обкръжение, от друга. Характерно е явлението "добър вкъщи, побойник в училище".

4. Родителите формират агресивен модел на поведение на децата им извън дома и семейството - в училище, на улицата, на обществени места - на принципа "бий, за да не те бият!".

5. Насажда се социална подкрепа, снизходителност и търпимост на агресивните деца като неформални лидери сред техните връстници. Това поражда желанието на все повече ученици да бъдат силни, да се изявяват като лидери и да възприемат способните индивидуалисти като аутсайдери в обществото.

6. Необосновано и безотговорно се преувеличава ролята на училището като възпитаващ фактор за сметка на семейството. Това е прехвърляне на родителската безотговорност и безпомощност върху учителите и възпитателите. Училището първо е обучаваща, а след това - възпитаваща институция.

7. Липса на доверие у учителя от страна на ученика и на неговите родители, както и липса на доверие в училището като организация.

7. Претрупаната и в много случаи неподходяща по обем и съдържание учебна програма, несъобразена с интелектуалните, психическите и физическите особености на ученическата възраст, допълнително демотивира учениците в учебния процес и е предпоставка за тяхното агресивно поведение.

8. Липсата на нравствено възпитание, на знания, умения и навици сред учениците за етични взаимоотношения и културно поведение е предпоставка за прояви на агресия и грубост.

Каква е ролята на учителя и педагогическия съветник в тази ситуация?

Трябва да има контрол и съвместни действия на педагозите и родителите за преодоляване на агресивното мислене, настроение и поведение сред учениците. Необходимо е често проучване и анализиране на причините и проявите на агресия чрез диагностики, разговори, консултации, анкети и др. Трябва да се възпита у учениците мотивация да споделят проблемите и чувствата си, да владеят гнева си, да мислят преди да действат и да търсят алтернативни решения на своите проблеми - без конфликти и агресия. Добре е да се намерят начини за включване на агресивните ученици и неформалните лидери в извънкласни дейности и във формите на ученическото самоуправление.

Не на последно място е добре и препоръчително за се изучават и прилагат добрите училищни и други обществени практики по превенция и преодоляване на агресивното поведение сред учениците.

Преподавателите трябва да проявяват принципност, обективност и справедливост при проверката и оценката на знанията, като с оценките стимулират и мотивират учениците, а не ги наказват.

Много често и учителската колегия е несправедлива към родителите и техните деца. И тук се забелязва едностранност при отчитането на конфликтите, породени от агресията на децата. Макар и трудно, трябва да се потърсят и използват средствата подпомагане на родителите и за достигане на общи изводи и заключения в методите, които ще се използват за намаляване на агресията у тези ученици.

Необходимо е училището и учителите да възвърнат доверието в тях чрез съвместни дейности.

Причините днешните деца да проявяват агресия са комплексни. Решението на проблема не е въпрос само на желаниа, а и на задължения, както професионални, така и морални.

Често казваме, че „времената са такива”, че „днешните деца са по-буйни и невъзпитани”, а агресията в обществото ни се увеличава. Оказва се обаче, че това по-скоро е оправдание на неумението ни да се справим. Оказва се, че в усложнения свят децата ни не притежават адекватните начини да се справят, а ние, възрастните, не ги учим на това, защото ние самите най-често не знаем как. Така се затваря един порочен кръг – социалната среда се променя, децата ни не получават необходимите умения за справяне, агресивността и дезадаптивността нарастват, а това от своя страна променя средата, като я прави още по-агресивна. Явно нещо трябва да се направи, и то веднага.

ИЗПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ

1. Лозоцев В.Н. Об исследовании особенностей развития самосознания на рубеже младшего школьного и подросткового периода формирования личности.- В кн.: Проблемы психологии современного подростка / Под ред. Д.И.Фельдштейна.- М., 1986
2. Пиаже, Ж. Психология на интелекта. Педагогика, 1996, № 8
3. Фройд, З. Детската душа, С., 1993